

ТЕМА 10
РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИ ЕКОНОМІК
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО
ГОСПОДАРСТВА (1939-90-рр.)

10.1. Господарський розвиток в системі світового господарства США

США посідає особливе місце у сучасній світовій економіці перш за все тому, що мають не тільки регіональне панамериканське лідерство, а й глобальне, яке випливає з їх високого технологічного рівня розвитку практично усіх галузей виробництва та сфери послуг. США є провідною державою світу за переважною більшістю економічних показників. У 1998 році сукупний ВВП країни складав 7,7 трлн. дол., а вже у 2002 році він перевищив 8,3 млрд. дол.⁵².

У роки світової війни (1939—1945 рр.) США виявилась єдиною державою, що не лише не зазнала краху, але навпаки, виявилася найпотужнішою країною, за цей період:

- обсяг промислового виробництва значно зріс;
- виплавка сталі збільшилася на 70%;
- електросталі, легованої сталі - більше ніж у 4 рази;
- видобуток кам'яного вугілля - на 60 %, а коксівного - в 4 рази.;
- розвивалися кольорова, хімічна, електротехнічна, нафтопереробна, автомобільна, літакобудівна галузі;
- не відставали і суднобудівна промисловість.
- спостерігається зростання продуктивності праці у воєнній промисловості на 35%;

---

⁵² Чужиков В. І. Економіка зарубіжних країн: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — (с. 51) 308 с.

- за роки війни це єдина країна, що не припиняла виробництво товарів мирного призначення, відповідно збільшилися державні капіталовкладення в економіку;
- збудовано 150 сталеплавильних заводів
- державна допомога у сільськогосподарському виробництві, особливо фермерам, переважно підвищення цін на виготовлену продукцію;
- зростання розмірів посівних площ, збільшення прибутків, що дало можливість оновити матеріально-технічну базу своїх господарств;
- можливість експортувати сільськогосподарську продукцію в переважну більшість країн.

Країна має домінуючі позиції у зовнішній торгівлі. Її зовнішньоторговельний оборот вже зараз перевищує 1,5 трил. дол., тобто питома вага експорту США дорівнює 12,6% світового експорту. На відміну від інших постіндустріальних держав ця країна виступає потужним експортером сільськогосподарської продукції.

Друга світова війна (1939—1945 рр.) була небаченим лихом в історії людства. Минуло вже 50 років після її закінчення, але й досі економісти та історики не можуть остаточно підрахувати матеріальних і людських втрат. У роки війни в більшості країн господарство занепало або розвивалося, орієнтуючись на задоволення лише воєнних потреб. Єдиною державою, що не лише не зазнала краху, а навпаки, виявилася в 1945 р. сильною державою, була США.⁵³

Істотно відбулися зміни у сільськогосподарському виробництві у зв'язку із технічним прогресом. Відбулося збільшення продуктивності праці у багато разів. У 1940 р. один фермер США забезпечував продуктами харчування 11 % жителів країни, в 1950 р. — вже 15,5. Диференціація ферм призвела до того, що з 1940 по 1945 р. зникло 281 тис. неконкурентоспроможних господарств і з'явилося 44 тис. нових великих ферм. Фермери не тільки повністю забезпечували

---

⁵³ Економічна історія України і світу: Підручник/ За ред. Б. Д. Лановика. — К.: Вікар, 1999. (с. 208.) 737 с.

продовольством своє населення, а й експортували сільськогосподарську продукцію в десятки країн світу. Вивіз американського капіталу збільшився з 14 % у 1937 р. до 33% у 1947 р. США захопили головні позиції в економіці більшості країн .

Після війни частка США становила 60 % промислової продукції, 2/3 золотого запасу і 1/3 експорту капіталістичного світу. Наявність такого потенціалу дала можливість США на середину 1947 р. швидко й успішно переорієнтувати свою економіку на випуск мирної продукції .

У 40-90 рр. економіка країни була на шляху позитивного розвитку з великими капіталовкладеннями та з постійним зростанням доходів. Виробничі потужності країни перевищували потужності всіх індустріальних держав разом узятих. Широкого розмаху набула економічна експансія США. У міжнародній валютно-фінансовій системі встановлювалася першість її національної валюти. У європейських країнах скоротилося промислове виробництво. Скоротився міжєвропейський обмін товарами і послугами. Бартер став переважаючою формою торгівлі. Європейські уряди здійснювали непопулярні заходи для приватного капіталу: контроль цін на основні товари, перерозподіл національного доходу, збільшення грошей в обігу. Через це приватні інвестори переводили свої активи з Європи у США. Вивіз американського капіталу збільшився, США захопили головні позиції в економіці більшості країн.

В основу швидкої перебудови лягла американська модель економічного розвитку суспільства, в якій значне місце зайняло державне регулювання суспільного виробництва. У післявоєнні роки роль держави в економічному житті США зросла ще більше. Проте регулювання економіки, справляючи значний вплив на деякі види економічної активності або навіть контролюючи їх, не змінювало основного устрою економіки. З одного боку, держава все більше втручалась у процес економічного розвитку, брала на себе відповідальність за розв'язання багатьох економічних проблем, пов'язаних з виробництвом, розподілом продукції, а з іншого — не лише збереглися, а й набули подальшого розвитку ринкові відносини. Посилення регулювальних функцій держави виявилось в

збільшенні урядових закупок, наданні субсидій приватним фірмам, у проведенні сприятливої податкової політики. Відбувався подальший розвиток державного підприємництва. Держава ставала великим власником і в усе більших масштабах здійснювала виробництво товарів та послуг⁵⁴.

Економічний стан країн Європейської цивілізації негативно впливав на світову економіку. Зросло соціальне розшарування населення, стали присутні такі явища як скорочення виробництва та зайнятості, необхідність оновлення цивільних галузей. Сполучені Штати повинні були у власних інтересах, для стабілізації світової економіки та політичного становища допомогти європейським країнам у відбудові господарства. У липні 1947 р. в Парижі було створено Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), завданням якої було вироблення спільної програми відбудови Європи.

3 квітня 1948 по 30 грудня 1951 року діяв план Маршала затверджений Конгресом США (за ім'ям державного секретаря Дж. Маршалла) — план економічної допомоги країнам Європи. Його учасники (Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Норвегія, Ірландія, Іспанія, Швеція, Люксембург, Австрія, Швейцарія, Португалія, Греція, Туреччина, з грудня 1949р. – ФРН) для організації допомоги була створена Адміністрація економічного співробітництва, місія якої діяла в цій країні. Допомога надавалася:

1) безпроцентними позиками та "дарами", склад яких визначали;

2) звичайними кредитами під малі проценти;

3) у ряді доларової "зумовленої допомоги" в обмін на національну валюту за офіційним курсом.

Значення допомоги за планом Маршалла для різних країн не було однаковим. Найкраще реалізувала його можливості ФРН.

Європа розглядалася як єдиний економічний простір на підставі міжнародно-правового договору між країнами. Зазначимо, що Європа була не пасивним об'єктом американської допомоги, а ініціатором у виробленні й реалізації

---

⁵⁴ Юхименко П.І. Економічна історія: Навч. посіб. — 2-ге вид., стер. — К.:Вікар, 2006. - 341 с.

плану. Завданнями плану були: відродження виробництва на новій технологічній основі, розширення зовнішньої торгівлі, досягнення міжнародної фінансової стабілізації, встановлення справедливих обмінних курсів Радянський Союз відмовився від допомоги за планом Маршалла, оскільки США відкинули такі його вимоги. 1) кожна країна має самостійно визначати свої потреби в допомозі та її форму; 2) розмежувати країни-союзники, нейтральні й колишніх противників; 3) допомога Німеччині повинна бути тісно пов'язана з проблемою репарацій.⁵⁵

Розвиваючись в середині ХХ століття у 50-60 роках відбулися істотні зміни в економіці як США так і інших країн. В країні був найбільший обсяг ВВП і рівень життя населення. Вперше почали формуватися умови та механізм переходу до нового інформаційного (постіндустріального) етапу розвитку. Спостерігається інтенсивне індустріальне піднесення, значно видозмінюється структура світового капіталістичного господарства, а саме:

- прискорена розвивається промисловість яка займає перші позиції
- виникають нові галузі, як радіоелектронна, аерокосмічна;
- впровадження НТП відкрило багато нових можливостей, що оновили транспортну діяльність, енергетичну;
- кожна економіка починає розвиватися в залежності від особливостей національного розвитку;
- застосування автоматизованої системи управління;
- скорочення економічної частки застарілих галузей: металургія, вугільна промисловість, суднобудування. та часткова науково-технічна їх модернізація;
- відбувається концентрація і централізація виробництва;
- зростає вагомість монополістичних об'єднань;
- роль держави у регулюванні економічних відносин посилюється;

---

⁵⁵ Тексти лекцій з економічної історії (для студентів 2,3 курсів денної і заочної форм навчання спец. 8.0501.06 "Облік і аудит", 8.0501.07 "Економіка підприємства"). Укл. С.І. Штефан. – Харків: ХНАМГ, 2004. – 110 с.

- зростає необхідність у налагодженні міжнародних економічних відносинах;
- в 1957 р. утворюється Європейське Співтовариство.

У післявоєнні роки у зв'язку із економічними перетвореннями існуюча економічна думка не могла пояснити причин економічної нестабільності, а вчення Кейнса: «Загальна теорія» навпаки, містили аналіз визначальних факторів, які виводили економіку зі стану рівноваги, і пропонували конкретну програму дій. Але насправді, загальної системної форми ця програма не мала. Тому виникала необхідність у новому економічному мисленні, що могло об'єднати вчення Кейнса та неокласиків. Тому було сформовано нову теоретичну систему під назвою «неокласичний, або кейнсіансько-неокласичний синтез», його представниками були Дж. Хікс, Е. Хансен, П. Семюельсон, Л. Клейн та ін.

В післявоєнний період в країнах Європейської цивілізації розпочинається економічне зростання, що вимагає у формуванні більш загальної концепції регулювання, пристосованої до економічного росту. Нова течія на перший план виносила розроблення так званої спрощеної моделі Кейнса, яка змогла чітко сформулювати принцип визначення національного доходу, який ортодоксальні кейнсіанці вважають серцевиною концепції Кейнса.

У 70—80-х роках відбулися глибокі зміни аграрному секторі економіки США. Було створено підприємства різних організаційно-правових форм господарювання, що відзначалися високою продуктивністю. До них відносять *сімейні*, які працювали на власному капіталі та кредитах комерційних банків (їх нараховувалась більшість, котрим належало 70 % землі, що виробляли 60 % сільськогосподарської продукції).

Партнерська ферма — це об'єднання членів однієї родини різних поколінь. Дана форма допомагає об'єднати капітали, земельні ділянки, матеріальні та трудові ресурси, що забезпечує зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва (вони володіли 16 % землі, що виробляли понад 16 % продукції галузі).

Сільськогосподарських кооперацій нараховувалось близько 60 тис. (займаючи 14 % землі, вони забезпечують 24% товарної продукції США).

Важлива роль належить *кооперативам* (нараховувалось майже 55 тис., а чисельність пайовиків — 4,5 мдн чол.) Їх діяльність пов'язана із реалізацією готової продукції, забезпечення сільськогосподарських виробників технікою, фінансовими послугами.

Отже, значні зміни у розвитку сільського господарства сильно вплинули на економічний розвиток країни. Лише 3 % населення, яке займалося веденням сільського господарства практично повністю забезпечувало продовольством населення всієї країни. Великі обсяги виробництва дали можливість розвитку експорту сільськогосподарської продукції.

У 70-ті рр. у США посилюється пошук раціонального поєднання ринкових та регулюючих засад в економіці, створюється розвинута система соціального забезпечення. Паливно-енергетична криза 1973-1975 рр. прискорила перехід на нові технології, що заощаджують сировину, енергію і працю. Конкуренція з боку Японії активізувала впровадження мікропроцесорної та робототехніки, інформатики й автоматичних систем управління.

Сучасну модель економіки США не можна ідентифікувати тільки на одному рівні, скажімо віднести її до неоліберальної чи кейнсіанської у першу чергу через те, що погляди американських економістів та урядовців на роль держави перебували у постійному русі, так само змінювалася внутрішня та зовнішня політика. Проте, в умовах посилення процесів глобалізації світового господарства державне регулювання стає дедалі помітнішим. Так, в Економічній доповіді Конгресу США у 1998 році було сформульовано щонайменше три ключові елементи подальшої стратегії розвитку країни: скорочення дефіциту бюджету, інвестування у людський капітал, відкриття зарубіжних ринків.

10.2. Господарський розвиток в системі світового господарства Німеччини та Японії

Німеччина та Японія, які зазнали поразки у світовій війні, опинилися в іншому становищі. Вони виявилися повністю залежними від країн-переможниць і, перш за все, США. Ці країни втратили свої колонії, виплачували величезні репарації. Крім того, їх зруйноване господарство було докорінно організаційно і структурно перебудоване.

Німеччина

До закінчення другої світової війни економічна система Німеччини мала наступні риси:

- Централізоване управління цінами, заробітною платою і рентою (фіксація в 1936 р.).

- Регулювання споживчого ринку, ринку праці, житлового ринку і ринку сільськогосподарської продукції.

- Централізоване розподіл сировини та інвестиційних товарів між галузями економіки.

- Переважання приватної власності на засоби виробництва.

Територія Західної Німеччини (246 тис. км²) становила приблизно 52% території Третього рейху (470 тис. км²), тут до війни проживало близько 57% населення країни. У західних зонах окупації знаходилися основні виробничі потужності (61% промислового виробництва), але вироблялося лише 43% сільськогосподарської продукції Німеччини. Це стало однією з причин дефіциту продовольства. Після закінчення війни Західна Німеччина могла самостійно забезпечити тільки 50% своєї потреби в продовольстві (до війни - 80%).

Спад у війсьній фашистській промисловості почався в 1942 р. Держави антигітлерівської коаліції набагато випередили супротивника у виробництві різних видів озброєння. Якщо Німеччина в 1942 р. випустила 14,7 тис. літаків, 9,3 тис. танків, 12 тис. гармат, то лише в тодішньому СРСР було виготовлено 25,4 тис. літаків, 24,7 тис. танків, 34 тис. гармат. Але поступово ця країна почала здавати свої позиції, а саме:

- у 1944 р. випуск продукції в усіх галузях промислового комплексу зменшився на 10—65%;

- нестача робочої сили (не допомогли 7,5 млн. іноземних робітників, насильно вивезених з європейських країн);
- поразки на фронтах;
- оголошення Туреччиною війни Німеччині;
- ізоляція Іспанії та ін..

Відповідно економіка країни почала руйнуватися, видобуток кам'яного вугілля ще становив 26,3 млн т, а в січні 1945 р. — лише 11,8, у лютому — 7 млн. т. У березні настала енергетична криза. Припинилися видобуток кам'яного вугілля, подавання на заводи електроенергії, виробництво авіаційного бензину. Запаси енергоресурсів вичерпалися. Усі галузі господарства країни були паралізовані. У Берліні 8 травня 1945 року було підписано акт про беззастережну капітуляцію Німеччини. Розв'язана нею Друга світова війна завдала величезного лиха не тільки країнам Європи, а й самому німецькому народові, який втратив понад 13 мільйонів чоловік, зазнав голоду, руйнації, катастрофічного спаду виробництва.

Після Другої світової війни Німеччина була розділена на дві самостійні держави: ФРН і НДР. Внаслідок Другої світової війни Німеччина опинилась у надзвичайно тяжкому становищі:

- у 1946 р. країна виробляла продукції менше половини від рівня 1936 р.;

- Німеччина мала виплатити репарації союзникам у розмірі 20 млрд дол. (зріс державний борг з 27,2 млрд марок наприкінці 1938 р. до 377,2 млрд марок у травні 1945 р.)

- повернення до натуралізації господарства і продуктообміну;

- неспроможність двох систем — центрального управління і планування окупаційної влади та німецьких органів самоврядування забезпечити раціональне ведення господарства.

У цих складних умовах було проведено реформу, спрямовану на формування соціальної ринкової економіки і перетворення Німеччини в могутню процвітаючу державу. Більшість перетворень, що привели пізніше до "німецького дива", проводилися за активного сприяння США:

- фінансова допомога (3,12 млрд. дол.) за планом Маршалла;

- об'єднання трьох окупаційних зон (американської, англійської і французької) і передача управління економікою до рук самих німців;

- допомога в розробці проектів реформи.

Організатором проведення економічної реформи був Людвіг Ерхард (1897—1977), який почав здійснювати її в 1948 р. як директор управління господарства об'єднаних західних зон окупації. Потім він був у 1949—1963 рр. міністром економіки в уряді Аденауера (1949—1963), заступником федерального канцлера (з 1957 р.), канцлером республіки (1963—1966).

Він разом з групою неоліберальних економістів створили теорію "соціального ринкового господарства", в якій вдало поєднувалися особиста ініціатива підприємців, вільна конкуренція з елементами державного регулювання.

Держава, на думку авторів цієї теорії, повинна підтримувати нормальне функціонування системи цін та забезпечити захист ринкової економіки від монополізму товаровиробників. Для попередження циклічних криз їй необхідно використовувати важелі кредитної, валютної, податкової політики. Проте, втручання в господарську діяльність окремих підприємців з боку держави - абсолютно недопустимо. Теорія "соціального ринкового господарства" стала основою економічної політики західнонімецького уряду у наступні десятиліття.

Німецькому "економічному диву" сприяло декілька причин:

- по-перше, значною мірою вдалося зберегти промисловий потенціал західної частини країни, репараційні платежі на користь США, Англії, Франції були меншими.

- по-друге, наявність робочої сили, особливо після репатріації 9 млн. німців із Східної Пруссії та інших районів;

- розмір заробітної плати робітників у перші повоєнні роки був на 35 % меншим від довоєнної, а робочий тиждень був більшим;

- особливості менталітету німецького народу (висока працездатність, схильність до дисципліни, порядку, готовність після руйнівної війни на будь-які жертви для відбудови країни і досягнення власного добробуту тощо) та ін.

США надали Західній Німеччині 3,9 млрд. доларів "стартової допомоги" згідно із планом Маршалла. Ці кошти, а

також надходження із федерального бюджету (30-32% всіх вкладів в економіку), були витрачені на заміну застарілого обладнання, оновлення виробництва, створення нових галузей економіки (нафтохімії, електроніки тощо). Відбувався процес прискореної індустріалізації порівняно відсталих регіонів

Розвиток фінансової системи мав свій план. Після закінчення війни на Потсдамській конференції було прийнято рішення ліквідувати монополії, які стояли за спиною Гітлера. У Західній Німеччині це рішення було втілене в життя у формі їх «розукрупнення»: гігантський трест ділився на ряд самостійних компаній. «Сталевий трест» був розбитий на 10 частин, концерн Круппа - на 7. Однак ніщо не перешкоджало їм через деякий час шляхом злиття відновитися в колишньому обсязі, і в даний час провідні місця в списку німецьких корпорацій займають ті ж компанії, що і в роки фашизму.

До початку 80-х рр.. серед 10 найбільших банків світу не було ні одного німецького. З 20 найбільших промислових корпорацій світу лише одна німецька, «Сіменс», та й та займає передостаннє місце.

У 80-х роках у господарстві ФРН панувало кілька фінансових груп. Найбільша з них, яку очолюють «Німецький банк» та електротехнічна корпорація «Сіменс», контролюють 1/ акціонерного капіталу країни. До її складу увійшли концерн «Тіссен» до цього складав самостійну групу, АЕГ, перш входив до складу групи Дрезденського банку, «Даймлер - Бенц». Група контролює підприємства чорної металургії, а також електротехнічні, автомобільні та ін

На другому місці - група, очолювана Дрезденським банком і концерном Круппа. У її складі - підприємства чорної металургії, машинобудування, деяких галузей легкої промисловості. 3-є місце займає група Комерційного банку, контролює торговельні компанії, машинобудівні та будівельні концерни.

Неважко помітити, що головне положення у фінансових групах ФРН займають, поряд з банками, і промислові корпорації. Більш того, ще недавно деякі промислові корпорації («Тіссен», «Флік», хімічні компанії - спадкоємиці «Фарби - індустрії») становили самостійні групи, без банків. Це було наслідком відносного ослаблення влади банків над

промисловістю після світових воєн. Після війни «велику трійку» німецьких банків довелося навіть рятувати від банкрутства, тому що їхній капітал до цього часу в основному складала боргові зобов'язання фашистського держав які, звичайно, тепер нічого не коштували.

Інша особливість корпорацій і фінансових груп ФРН - далеко зайшов процес диверсифікації. Галузі розрізані між різними групами і в складі різних груп - одні й ті ж галузі. Перехід до багатогалузевої структури тут полегшували дві обставини: стара традиція освіти багатогалузевих монополій з розрахунком на «самообслуговування» («Крупп», «Стальнойтрест»), «розукрупнення» монополій після війни: розукрупнення компанії зрощувалися вже з урахуванням процесу диверсифікації

Перші роки існування ФРН були позначені високими і стабільними темпами промислового розвитку. Вже у 1951 р. загальний обсяг виробництва був на третину вищим, ніж у 1936-у, а у 1956 р. він подвоївся. Середньорічний приріст промислової продукції складав за період з 1950 по 1960 роки 9,6% проти 4% у США і 3% у Великобританії.

Наприкінці 80-х – поч. 90-х років ХХ ст. Німеччина мала успішну соціально-економічну модель розвитку, якій заздрили практично в усьому світі. Вона виробляла, високоякісну продукцію яка поступалася тільки скандинавським країнам. Характерними рисами цієї системи були.

Економічному розвитку сприяв великий попит на всі види промислової продукції, як виробничого призначення, так і на товари широкого вжитку. Крім того, ФРН у 50-их роках практично не мала військових витрат, що дозволяло робити грошові заощадження. Золотий запас ФРН на початку 60-их років перевищував запаси Великобританії, Франції та скандинавських країн, разом узятих.

На початку ХХІ ст. Німеччина мала у цілому типову для постіндустріальних країн структуру господарства, у якій на аграрний сектор припадало – 1,2%, промисловість – 30,4%, сферу послуг – 68,4% створюваного ВВП. Приблизно аналогічною до цього була структура зайнятості з відповідними показниками 2,7%; 33,7% та 63,6%.

Японія

Японія за сто років пройшла шлях від розпаду традиційної феодальної соціально-економічної системи до розвиненої ринкової економіки. Шлях від аграрної до індустріальної економіки був пройдений нею за перші десятиліття XX ст. Ще на початку модернізації країна зіткнулася з гострим протиріччям між потребами в сировинних і паливних ресурсах і бідністю власних надр. Це протиріччя вирішувалося традиційними для тієї епохи методами військової експансії і захоплення колоній - спочатку Тайваню (1896 р.), Кореї (1910 р.), Маньчжурії (1931 р.). Країна пережила періоди промислового підйому в перші десятиліття XX ст., фінансова криза в 1927 р., була охоплена світовою економічною кризою 30-х років.

У середині 30-х під впливом прикладів прямого контролю над економікою, показаних Німеччиною і Радянським Союзом, в середовищі вищої японської бюрократії, офіцерства та частини ділового світу склалася ідеологія «перетворення Японії», виправдувала військову експансію в Китаї і перехід до методів командної економіки для підготовки країни до великої війни. У 1938 р. була проголошена загальна мобілізація нації в галузях стратегічного значення (нафтової, вугільної, хімічної промисловості, чорної і кольорової металургії) встановлена система фіксованих цін і створено планово-розподільний апарат. Компанії - виконавці військових замовлень були підпорядковані міністерству озброєнь, цивільне населення мобілізовано на військові заводи, в містах введено карткове постачання.

Військовий контроль над економікою Японії розпався в кінці війни, в умовах блокади портів і бомбардувань з повітря, що зруйнували близько чверті промислових підприємств і сильно пошкодили транспортну мережу. Житловий фонд у містах і системи штучного зрошення сільськогосподарських земель були сильно зруйновані. Японія втратила колонії, які були основою її сировинного постачання, і втратила океанський флот. Військові втрати склали 2 млн. 800 тис. чоловік убитими, але чисельність населення збільшилася на 100% через припливу репатріантів з колишніх колоній.

Після поразки у Другій світовій війні американська окупаційна адміністрація провела в Японії серію глибоких інституційних реформ:

- як і в Західній Німеччині, тут пройшла лібералізація цін;
- було стабілізовано бюджет та введено фіксований валютний курс;

- здійснення окупаційною владою програми демонополізації економіки для того щоб ліквідувати надмірну концентрацію економічної могутності та посилити ринкову конкуренцію (розпуск довоєнних концернів на чолі із сімейними холдингами ("дзайбацу"), широку розпродаж їх акцій, дроблення найбільших промислових компаній та прийняття антимонопольного закону);

- проведення радикальної аграрної реформи з ліквідацією великих володінь і масової перепродажем землі, що призвело до створення сільського господарства дрібних незалежних фермерів;

- перебудова окупаційною владою системи державних підприємств і фінансове оздоровлення приватних корпорацій і банків;

- проведення податкової реформи, яка забезпечила підприємствам внутрішні джерела накопичень (без цих реформ японське "економічне диво" не могло б відбутися).

Темпи економічного зростання післявоєнної Японії, досягнувши найвищого значення в 50-х роках (середньорічний приріст ВВП становив 14.9%), показали довготривалий знижуючий тренд: в 60-х - 11.3, в 70-х - 4.5, у 80-х - 3.8, в 90-х - 1.4%. За зменшенням темпів зростання стоїть зміна етапів економічного розвитку країни.

Можна виділити наступні етапи:

- реформи перших повоєнних років (1946-1952 рр.);
- період високих темпів (1955-1973 рр.);
- період адаптації до зростання цін на ресурси сировини і палива та інтернаціоналізації економіки (1974-1989 рр.);
- структурний - криза 90-х років.

У роки "економічного дива" Японія пододала технічне відставання від найбільш розвинених країн і освоїла технології масової переробки сировинних і паливних ресурсів та масового стандартизованого випуску готових виробів.

У 50-х роках були реконструйовані підприємства чорної металургії, вугільні шахти та електростанції і заново побудований зруйнований під час війни торговий флот.

У 60-х на базі конверсії військових підприємств і нового промислового будівництва "з нуля" були створені виробництво електропобутових приладів і радіоприймачів, автомобільна промисловість. Також були створені галузі післявоєнного покоління: нафтохімія, виробництво синтетичних волокон і смол, електроніка. У цей же час були закриті майже всі вугільні шахти, що не витримали конкуренції дешевої імпоротної нафти, яка стала паливною базою енергетичного господарства.

Головним напрямком у розбудові галузевої структури було створення на новій технічній базі практично універсального набору галузей *обробної промисловості*. Цей напрямок було продиктовано поєднанням наступних факторів:

- дешева, добре навчена і рясна робоча сила;
- відсутність власної сировини і палива, яке потрібно було імпортувати;
- доступність нових технологій, які можна було імпортувати, а також достатні внутрішні джерела нагромадження та механізми фінансування капіталовкладень.

Бюджет країни зводився з профіцитом, і до 1968 р. Японія не вдавалася до внутрішніх запозичень. У країні не було скільки-небудь значної зовнішньої заборгованості, і, крім декількох цільових позик Світового банку, вона не користувалася великими зовнішніми кредитами. Доступ іноземним інвесторам на внутрішній ринок був обмежений при валютному контролі над усіма зовнішніми зв'язками. Запас міцності грошової системи дозволяв Банку Японії заохочувати кредитну експансію банків шляхом рефінансування, утримуючи ставки по позиках нижче рівноважного рівня. Капіталовкладення підприємств фінансувалися головним чином банками.

Повоєнний "бум" дітонародження дав країні приріст чисельності населення між 1955 і 1970 рр.. з 90 до 104 млн. чоловік. Індустріалізація викликала масовий відтік робочої сили з сільського господарства. Чисельність зайнятих у несільськогосподарських галузях збільшилася з 17 до 36 млн.

осіб – більше ніж подвоїлася. Цей процес супроводжувався безпрецедентно швидким зростанням доходів найманих працівників (в середньому на 10% у рік) і масовим створенням нових малих підприємств, число яких виросло в півтора рази. Період високих темпів створив у Японії сучасний середній клас.

На макроекономічному рівні головною складовою частиною сукупного попиту були особисті споживчі витрати населення, які забезпечили близько 60% приросту валового продукту. На економічне зростання витрачалося близько 30% ВВП, у тому числі 18-20% припадало на інвестиції в обладнання та виробниче будівництво.

Іншими складовими були податкові пільги пріоритетним галузям, а також обмеження доступу нових конкурентів на ринки і регламентація спеціалізації підприємств у ряді галузей (в нафтопереробці, нафтохімії, банківської діяльності та страхування). Специфічно японський метод допомоги пріоритетним галузям, не застосовувався в жодній іншій країні, полягав у наданні галузевим спілкам підприємців права на створення підконтрольних уряду картелів на час циклічних спадів. Компаніям дозволялося фіксувати ціни і обмежувати випуск продукції до того моменту, як на внутрішньому ринку країни виникне достатній попит. Ця міра застосовувалася також для підтримки нових галузей на стадії становлення. У тих випадках, коли галузям була необхідна масова зміна технологій, вирішувалися картелі для координації згортання неперспективних виробництв. Промислова політика спиралася на групове поведінка підприємств в галузі (союзи підприємців) і не давала підприємствам індивідуальних пільг.

До кінця 60-х років в Японії був створений промисловий потенціал для конкурентоспроможного експорту. У міру того, як продукція оновленої промисловості виходила на міжнародні ринки, внутрішній ринок відкривався для іноземних товарів. У середині 60-х років зникли періодичні дефіцити торговельного балансу. До початку 70-х був скасований валютно-ліцензійний контроль над імпортом, зняті обмеження для припливу іноземного капіталу, а потім і обмеження експорту японського капіталу за кордон. Фіксований курс ієни, встановлений ще в 1949 р. на рівні 360 ієн за долар США, виявився сильно

заниженим. Наприкінці 1971 р. Японія ввела змінний курс в рамках вузького коридору, а з лютого 1973 перейшла до вільного плаваючого курсу.

У 70 роках розпочалось поступове гальмування розвитку економіки, що у результаті призвело до переведення економіки на шлях заощадження ресурсів та капіталомісткого зростання. До основних причин слід віднести:

- дві світових нафтових кризи (Японія, яка працювала на привізній сировині та паливі);

- гострі спалахи інфляції і різке уповільнення темпів зростання;

- вичерпані резерви екстенсивного зростання шляхом залучення нових ресурсів робочої сили та безпека товарної номенклатури промислової продукції;

- екологічні труднощі, в кінцевому рахунку, призвели до подорожчання капітального будівництва;

- підняття рівня заробітної плати, дорожче стало обладнання нових робочих місць

Промисловість__стала все більше орієнтуватися на наукомісткі галузі. Її лідерами стали електронне машинобудування та виробництво сучасних засобів зв'язку. Для форсування їх розвитку була проведена серія державних програм фінансової та організаційної підтримки науково-дослідних робіт, що виконувалися найбільшими фірмами в галузі високих технологій.

Для структурно депресивних галузей в 1978-1988 рр.. були здійснені дві п'ятирічні програми, які допомогли частково згорнути ті галузі, де становище було найбільш важким: виплавка алюмінію і мартенівської сталі, виробництво хімічних добрив і волокон на нафтовій основі, суднобудування, текстильна і швейна промисловість. Це були останні програми промислової політики: потреба промисловості в державному патерналізмі пішла в минуле. Внутрішнє виробництво продукції, що втратила конкурентоспроможність, стало замінятися імпортом. Все більш серйозним джерелом постачання промисловості стають закордонні філії та спільні підприємства японських корпорацій.

У результаті японська економіка ще глибше інтегрується у світове господарство. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків була сильно розтягнута у часі і дала японським промисловцям при сильній внутрішньої конкуренції ґрунтовно підготуватися до конкуренції на міжнародних ринках. Але в світі сформувалося негативне уявлення про Японію як про країну, закритою для зовнішньої конкуренції. Хоча формальні обмеження були зняті, традиційна практика довгострокових зв'язків у світі бізнесу і партнерські відносини між урядом і діловими колами все більше сприймаються як ознаки протекціоністського захисту. У середині 80-х років величезне позитивне сальдо в торгівлі з США та країнами Європи стало джерелом гострих конфліктів і ключовим питанням міждержавних економічних відносин для Японії.

У середині 80-х років уряд визнав, що позитивне сальдо торгового балансу є результат структурної диспропорції економіки, занадто сильно орієнтованої на експорт. Були введені пільги для імпортерів, щоб вирівняти торговий баланс та переорієнтувати промисловість на внутрішній ринок і зробити саме внутрішній попит опорою економічного зростання. Але ревальвація ціни (її курс до долара піднявся з 200 у 1985 р. до 125 у 1991 р.), кілька пригальмувавши зростання товарного експорту, прискорила вивіз капіталу: У 1985-1989 рр. закордонні інвестиції Японії зростали в середньому на 62% в рік. Японія стала експортувати не тільки і не стільки товари, скільки робочі місця.

10.3. Господарський розвиток в системі світового господарства Англії і Франції

Господарський розвиток країн Західної Європи у післявоєнний період суттєво відрізнявся. Англія і Франція менше постраждали від військових дій, ніж Німеччина та Японія. Крім того, вони і після війни зберегли величезні колоніальні та залежні території, що сприяло тривалішому збереженню в цих країнах замкнутого національно-колоніального господарства.

Англія

Поглиблення загальної кризи світової капіталістичної системи, що відбулася в результаті другої світової війни, призвело до ослаблення економічних і політичних позицій англійського імперіалізму. Витрати Англії на війну перевищили 25 млрд. фунтів стерлінгів. Державний борг виріс за роки війни втриє. Англія не піддавалася окупації, на її території не було наземних боїв, але ворожі бомбардування, втрата судів завдали економіці країни значних збитків. Проте війна була джерелом збагачення великих промислових магнатів та банкірів, які отримали величезні прибутки від військових замовлень. Посилилася концентрація виробництва і капіталу. Ще більше зросла вплив монополій на політичне життя країни.

Утворення світової соціалістичної системи звузило сферу дії монополістичного капіталу, в тому числі й англійської. США скористалися залежністю від них Англії, що одержувала в роки війни американське озброєння, щоб оволодіти багатьма британськими економічними позиціями в різних районах земної кулі. Англія уникла фашистської окупації завдяки Радянській Армії.

Розвиток Англії після Другої світової війни характеризувався суперечливими тенденціями;

- позиції Франції, Японії, Німеччини як політичних і економічних суперників у повоєнні роки ослабли, що дало змогу до 1963 р. утримуватись другою в капіталістичному світі за рівнем промислового виробництва.

- погіршився фінансовий стан держави, зменшились золотовалютні запаси, за рахунок збитків від бомбардувань, втрати суден;

- відсутність оновлення основного капіталу у промисловості, втрати капіталовкладень за кордоном (25 %);

- зростання державного боргу у 4 рази;

- приєднання до «плану Маршалла» (1948), який дозволив країні отримати майже 2,4 млрд. дол. у вигляді поставок американських товарів та понад 300 млн. дол. у вигляді короткотермінових позик;

- під тиском національно-визвольного руху почався розпад Британської колоніальної імперії;

- втрата ринків Арабського Сходу та Південно-Східної Азії, вплив на які до початку Другої світової війни був домінуючим;

- зростання політичної та економічної залежності від США (частка Великої Британії у світовому капіталістичному виробництві впала з 11,2% у 1948 р. до 7,1 % у 1970 р., наприкінці 60-х рр. вона займала вже 4 місце в світі за рівнем економічного розвитку, але відставала в найновіших галузях виробництва);

- введення вільного обміну фунта на долар, яке спровокувало досить потужну фінансову кризу 1947 року, після якої від цієї ідеї прийшлося відмовитись на найближчі роки та ін..

У повоєнний період у Великій Британії при владі знаходились, змінюючи одна одну, лише дві партії:

- лейбористи, які спиралися на профспілки (партія заснована у 1900 р.), проголосили своєю метою поступове реформування британського суспільства за допомогою державного регулювання. За 50 післявоєнних років лейбористи урядували 17 років;

- консерватори - консервативна партія (заснована у 1867 р.) виступила за збереження «вільної конкуренції», пріоритет приватної власності, обмеження впливу держави на економіку. Вони були при владі 33 роки.

Згідно з «планом Маршалла» Англія отримала від США 2,8 млрд. дол. у вигляді кредитів та поставок продукції. У 1948-1949 рр. було вже ліквідовано нормування хліба, картоплі, одягу і тканин, а на масло, жири та м'ясо.

З 1952 р. королевою Великої Британії була Єлизавета II. З 1968 р. із-за релігійних та національних питань загострилася проблема Ольстера — самоврядної частини Великої Британії (Північної Ірландії). Конфліктувало корінне населення — католики і вихідці з Англії та протестанти із Шотландії.

Католики піддавались дискримінації, їх виборчі та деякі громадянські права обмежувались. Справа неодноразово доходила до збройних сутичок і терористичних актів. У 1969 р. у Північну Ірландію були введені британські війська, але це не вирішило проблеми. У 1979 р. до влади прийшли консерватори,

і уряд очолила Маргарет Тетчер — «залізна леді». Вона суттєво змінила економічну політику, а саме:

- відмова від державного регулювання;
- свобода ринкових відносин (політика дістала назву неоконсерватизму або тетчеризму);
- проведення монетаристської політики, обмеживши кількість грошової маси в обігу;
- зміна податкової політики, зменшивши прями по датки на великі прибутки і збільшивши на середні(це призвело не тільки до зростання капіталовкладень, але й до поляризації суспільства);
- зменшення соціальних витрат;
- структурна перебудова у промисловості (розвиток, насамперед, наукоємних галузей з метою подолання відставання) та ін..

З 1980 р. Велика Британія змогла забезпечувати себе нафтою (її видобувають на шельфі у Північному морі) і навіть почала її експортувати, що мало величезне значення для вирішення енергетичних проблем.

Франція

В роки війни зазнала величезних збитків. Чотири роки французькою економікою повністю розпоряджалися німці. В 1944 р. рівень промисловості порівняно з довоєнним становив 38%. Виробництво с/г продукції зменшилося в 2 рази. 600 тисяч французів фашисти вивезли на роботи до Німеччини. Більшість шахт, електростанцій, суднобудівних заводів було зруйновано, втрачений весь торговий і військовий морський флот. Франк зазнав девальвації. Капіталовкладення за кордоном зменшилися в 10 разів. Загальні втрати в війні склали 1440 млрд. довоєнних франків.

У Франції економічна політика також коливалася в залежності від того, які партії перебували при владі, соціалістичні або буржуазні. Після націоналізації 1945-1947 рр. існував великий державний сектор економіки і уряд навіть стверджував державні плани економічного розвитку. У президентство генерала де Голля (1958-1969) соціальні програми були заморожені, заробітна плата зростала повільно, підприємці отримували хороші прибутки і вивіз капіталів з

країни майже припинився. Однак соціальна напруга зростала, і в 1968 р. були барикадні бої і величезні демонстрації в Парижі. Уряд терміново підвищив заробітну плату; через рік де Голль був змушений піти у відставку.

Післявоєнний розвиток Франції проходив під впливом багатьох факторів, які зумовили подальший прогрес її економіки та соціальної сфери. Багато у чому засоби і стратегія реалізації амбітних планів уряду цієї країни спиралася як на посилення ринкових важелів економіки, так і на застосування нетипових для неї підходів, які здобули назви індикативного планування та дирижизму.

До основних факторів, що вплинули на перебудову економіки Франції у другій половині ХХ ст. були:

- зростання ролі держави та державної власності;
- формування конкурентоспроможних потужних ТНК з високою питомою вагою державної частки у структурі акціонерного капіталу;
- відмова у післявоєнні часи (60-ті – 70-ті рр.) від політики колоніальних війн, які були занадто обтяжливими для економіки Франції;
- високі темпи науково-технічного прогресу та вдале поєднання державних та приватних інвестицій;
- розвиток ядерної енергетики, електротехнічної промисловості, хімічної, хіміко-фармацевтичної промисловості, виробництва авіаційної техніки та засобів автоматики;
- концентрація та централізація промислового та фінансового капіталу, значне укріплення позицій французьких фірм на міжнародних та передусім на європейських ринках;
- чіткий вибір та стимулювання розвитку галузей національної спеціалізації;
- підтримка з боку держави фундаментальних та прикладних дослідницьких робіт у пріоритетних галузях французької економіки та ін..

Розвиток сільського господарства відбувався інтенсивно. Упродовж періоду 1960-1990 рр. валовий аграрний продукт країни подвоївся, а його середньорічний приріст перевищував 3%, внаслідок чого питома вага Франції значно зросла у світовому сільгоспвиробництві. У середині 90-х років її частка в

ЄС досягла 23%, при тому що чисельність населення становила лише 10%.

У 80-і рр.. економічний розвиток Франції характеризувався уповільненими темпами росту, масовим безробіттям, різкими змінами основних напрямів державного регулювання. Структурна криза світового господарства, перехід до нового типу відтворення вплинули на промислове виробництво. Після кризи 80-х рр., французька промисловість відновила свій рівень виробництва тільки в 1986 р.

Позиції Франції у світовій економіці трохи ослабли (1980 р. - 5,7% ВВП світу). Частка країни в промисловому виробництві країн ОЕСР скоротилася з 6,6 до 5,7% за 80-і рр.. Зменшилися експортні можливості. Норма безробіття перевищила 10%. Французька промисловість як і раніше має недостатню спеціалізацію, із працею пристосовується до швидко мінливого попиту на ринках. Порівняно низька ефективність виробничого апарата зв'язана з історичними особливостями розвитку економіки, яка в 50-60-і рр.. в основному орієнтувалася на внутрішній ринок, а в зовнішніх зв'язках велике місце займали країни, що розвиваються, головним чином, в межах колишньої колоніальної імперії. Важливу роль в цьому процесі зіграло домінування в структурі господарства кредитного сектора, що звичайно виявляє надмірну обережність при здійсненні довгострокових промислових проектів.

Упродовж 80-х – 90-х рр. XX ст. відбулися значні зміни у зовнішній торгівлі країни. Перевага надавалася машинобудуванню, частка якої досягла 50% вартості готових виробів. Франція посіла провідні позиції на ринках високотехнологічних товарів, зокрема на аерокосмічному, зв'язку, авіаційному, енергетичному, транспортному.

Функціонування економічної системи відбувається під могутнім впливом держави на відтворювальний процес. За ступенем розвитку Франція виділяється серед найбільших промислово розвинених країн. У 80-і рр.. відбулася зміна основних напрямків економічної політики від дірежізма до неолібералізму, до посилення ролі ринку. Великий вплив на економічну політику зробили зміни в розстановці політичних сил на урядовому рівні, що насамперед проявилось у відношенні

до державного сектору. У 1981 р. уряд соціалістів провів націоналізацію 9 найбільших промислових компаній і 36 банків. Державний сектор став зосереджувати 28% виробництва і 16% зайнятих. Націоналізація сприяла модернізації і фінансовому оздоровленню даних компаній, дозволила уникнути переходу деяких фірм під контроль іноземного капіталу. Прийшов до влади блок правих і центристських партій у 1986 р. прийняв програму денаціоналізації 65 найбільших промислових, банківських і страхових компаній. У приватний сектор були передані найбільші банківські групи "Паріба" і "Сосьєте женераль", індустриальні гіганти "Сен-Гобен", "Компані женераль д'електрісіте", фінансова компанія "Тівас", військово-промислова компанія "Матра", фінансова група " Сюез ".

З другої половини 80-х рр.. в економічній політиці уряду в якості пріоритетних висунулися питання, пов'язані зі створенням єдиного ринку ЄС. До них відносяться структурні перетворення, проведення системи оподаткування та соціального забезпечення відповідно до рівня Співтовариства. Структурні особливості господарства впливають на позицію Франції в питаннях інтеграції. Зазвичай вона виступає за регулювання тих галузей, де її конкурентні позиції не високі.

Уряд скоротив державне регулювання економіки і стимулював приватний сектор. З цією метою був відмінний валютний контроль, контроль над цінами, знижені податки, збільшені пільги компаніям. Одним із наріжних каменів економічної політики було стримування росту заробітної плати, завдяки чому споживчі витрати зберігалися на помірному рівні, а норма прибутку досягла рівня початку 70-х рр..

Франція - найбільший виробник сільськогосподарської продукції в Західній Європі. На частку сільського господарства припадає приблизно 4% ВВП і 6% самодіяльного населення країни, але воно дає 25% продукції в ЄС. Характерною рисою соціально-економічної структури є досить дрібні розміри господарств. Середня площа земельних угідь - 28 га, що перевищує відповідні показники багатьох країн ЄС. У землеволодінні відзначається велика роздробленість. Більше половини господарств існують на власній землі. Провідною силою виробництва виступають великі господарства. 52%

сільськогосподарських угідь приходяться на господарства розміром понад 50 га, які становлять 16,8% від їх загального числа. Вони забезпечують понад 2/3 продукції, займаючи панівне становище у виробництві практично всіх галузей сільського господарства.

У сільському господарстві набули поширення групові форми ведення господарства. Найважливіше місце серед них займають кооперативи, у першу чергу, по використанню сільськогосподарської техніки. Кооперативи діють у всіх сферах виробництва. У виноробстві вони забезпечують 50% продукції, дають 30% овочевих консервів, понад 25% торгівлі м'ясом, понад 40% молочних продуктів. У середині 60-х рр. з'явилися сільськогосподарські виробничі об'єднання, які виникли як вираження прагнення дрібних і середніх виробників вистояти проти настання великого капіталу.

Управління сільським господарством здійснюється як через систему державних спеціалізованих органів, так і ряду змішаних суспільств, в основному галузевого характеру. Державне регулювання здійснюється в основному шляхом економічного впливу. Великий вплив на вироблення структурної політики робить Європейський фонд сільськогосподарської орієнтації. Стимулюючі методи державного впливу використовуються як для розширення виробництва окремих культур, зміцнення структури господарств, так і скорочення надвиробництва.

Сільське господарство високо індустріалізовано. За насиченістю технікою, використання хімічних добрив воно поступається тільки Нідерландам, ФРН, Данії. Технічне оснащення, підвищення агрокультури господарств привело до підвищення рівня самозабезпеченості країни в сільськогосподарських продуктах.

10.4. Структурні зміни в світовому господарстві у другій половині ХХ століття та інтеграційні процеси в економіці європейських країн

Після другої світової війни світове господарство складалося з:

- економічно розвинених країн;
- держав соціалістичного табору;

- країн, що розвиваються, утворених після розпаду колоніальної системи.

Основними чинниками розвитку світового господарства були:

- розвиток науково-технічного прогресу;
- поглиблення всесвітнього поділу праці;
- інтернаціоналізація виробництва;
- сформувалась світова інфраструктура – комплекс галузей, які обслуговували світові економічні відносини (транспортна система, мережа інформаційних комунікацій);
- розширилися і набули нового змісту всі форми міжнародних економічних відносин.

Економічно розвинені країни. До них належали США, Японія, країни Західної Європи, які склали три фінансово-промислові панівні центри. В II половині XX ст. в них був здійснений поворот в інвестиційній сфері на користь масового споживання і соціальної інфраструктури.

Характерні особливості економічного розвитку:

- зростання у виробництві ролі НТП;
- запровадження механізації і автоматизації виробництва, нових технологій;
- звільнення значних людських ресурсів з матеріальної сфери виробництва і використання їх у сфері послуг;
- підвищення життєвого рівня населення;
- в промисловості вичерпування національних родовищ руд і вугілля, конкуренція імпортової нафти, підвищення ефективності використання палива зумовили скорочення у ВВП частки добувних галузей. Випереджаючими темпами розвивалося виробництво електроенергії, газопостачання, хімічна промисловість. Друге місце в розвитку посідала електротехнічна галузь, провідна роль належала машинобудуванню. Виникли нові галузі: аерокосмічна, радіоелектронна.

В сільському господарстві відбувався перехід до машинного виробництва, стандартизованої продукції, землеробства, широке впровадження досягнень НТП. С/г перетворилося на індустріальну галузь, кількість працюючих тут зменшилася.

В середині 50-х років активізувався науково-технічний прогрес:

- відбулися істотні зміни в техніці, яка охопила технологічну, транспортну, енергетичну, контрольно-управлінську види людської діяльності. З 50-х років до середини 70-х років з'явилися обчислювальні системи четвертого покоління, які стали технологічною та інформаційною основою перетворення індустріальної економіки в постіндустріальну. З середини 70-х років швидко росло виробництво персональних комп'ютерів. У 1968 році з'явився перший гнучкий робот, а у 1974 – перший комерційний робот, яким керував комп'ютер. Розпочався бурхливий розвиток енергозберігаючих виробництв, використовувались альтернативні джерела енергії, будувалися атомні електростанції. Бурхливо розвивалася біотехнологія – важлива галузь постіндустріального господарства. Наука перетворюється в виробничу силу, скорочується термін від народження наукової ідеї до її реалізації;

- відбувається інтенсифікація виробництва;
- зменшується енерго- та матеріаломісткість, розмір капіталовкладень і трудомісткість продукції;
- знижуються затрати на сировину, обладнання;
- змінюється характер і зміст праці, зростає роль інформаційної діяльності, виникають і розвиваються засоби масової інформації;
- постійно зростають витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки;
- з'явилися науково-виробничі комплекси – територіальні об'єднання корпорацій з науковими лабораторіями, створені та фінансовані державним і приватним капіталом для випуску нової продукції;
- переважаючими були інтенсивні чинники розвитку економіки – модернізація, автоматизація виробничих процесів;
- зросли капітальні вкладення у невиробничу сферу: освіту і фахову підготовку, науку, медицину.

В повоєнні роки зросла економічна могутність монополістичних об'єднань. Масовим стало виникнення транснаціональних корпорацій – монополій, що створювали за кордоном власні або спільні виробничі філії. До 70-х років у світі їх діяло 100 тисяч.

У таких умовах зросла економічна роль держави, яка в багатьох країнах була великим власником. Їй належало 15-25% національного багатства. Державні капіталовкладення спрямовувалися в галузі, що забезпечували загальнонаціональні потреби – інфраструктуру, атомну промисловість, виробництво і розподіл електроенергії, воду і газопостачання, транспорт, невиробничу сферу. Значні кошти витрачалися на воєнні замовлення. у 1970 році в США частка витрат у федеральному бюджеті становила 40%, Японії – 7,1%, ФРН- 23,7%, Англії – 13,7%, Франції -16,7%. Пошуки ефективних форм і методів державного регулювання економіки зумовили поступовий перехід наприкінці 60 –х років до „структурної стратегії”. Вона ґрунтувалася на заохоченні певних галузей до вдосконалення і регулювання структури з врахуванням прогресивних змін у розвитку всесвітнього господарства. Це був початок відходу від традиційних, за кейнсіанською теорією, макроекономічних методів.

В повоєнні десятиліття склалася сприятлива ситуація для підвищення життєвого рівня населення

- реальна зарплата зросла вдвічі
- зросли споживчі витрати, змінилася сама структура споживання (все менше грошей витрачалось на харчування, а більше на будинки, автомобілі, телевізори, магнітофони, пральні машини).

- до середини 70 –х років у всіх країнах Заходу були створені системи соціального забезпечення, які гарантували державну підтримку протягом всього життя. Соціальні витрати склали 50-60% національного бюджету. Страхування: в разі безробіття, нещасного випадку, хвороби, пенсійне забезпечення.

Але в 1974-1975 роках в провідних індустріальних країнах відчули гостру економічну кризу, яка супроводжувалася падінням виробництва: у США – на 3%, ФРН – на 7,5%, Японії – на 14%.

Причини:

- різке підвищення цін на нафту і нафтопродукти (у декілька разів) країнами – експортерами нафти у 1973 році.

- Внаслідок цього зросли витрати, вартість товарів і відповідно зменшився попит з боку споживачів.

- Країни – імпортери зменшили свої замовлення, що стало причиною скорочення виробництва і зменшення товарообороту.

Але вже в 1976-1977 роках було подолано нафтовий шок”. Це був останній спалах традиційної індустрії.

В 1990 році на країни: США, Японію, Західну Європу припадало 59,3% світового експорту, та 60,7% світового імпорту.

Економіка США забезпечила найвищі показники ВВП на душу населення, але як свідчать розрахунки США поступово втрачає свої позиції – у рівні зростання продуктивності праці.

- динаміці середньорічних приростів ВВП

- знижується частка у світовій продукції обробної промисловості

- прогнозується, що США поступляться першим місцем в машинобудуванні країнам ЄС, а в електроніці – Японії.

Японія – економічно могутня держава, з промисловістю оснащеною найновішими технологіями, має великі валютно – фінансові ресурси, займає міцні позиції в міжнародному поділі праці. Продуктивність праці і заробітна плата – найвища в світі. 98% її експорту припадає на готові промислові вироби (2/5 лічильної техніки, морських суден, мотоциклів, роботів, 1/5 - продати автомобілів, сталі, текстильних виробів).

Серед західноєвропейських країн виділяються ФРН, Франція, Англія, Італія. На них припадає більше третини території, дві третини населення. Питома вага в „четвірці” зменшується у Англії, частка якої у західноєвропейській економіці зменшилась у ВВП Західної Європи на 25%, частка Франції та Італії у ВВП підвищилась. Найстабільнішою є ФРН, на яку не вплинуло навіть об’єднання з НДР на яку ФРН використала величезні ресурси аби підтягнути до свого рівня, частка ФРН у західноєвропейському ВВП складає 30 %. В другій половині ХХ століття була створена концепція постіндустріального суспільства (автор Д. Белл – відомий американський теоретик). Він вже на початку 70-х років вказав на визначальні риси нового суспільного устрою: - знання і інтелект стають основним виробничим ресурсом в постіндустріальному суспільстві. Метою є не тільки вироблення благ, а якість, а в широкому розумінні – якість життя.

Провідною соціальною групою стають представники інтелектуальних професій, практики нових наукомістких технологій та інформаційних послуг.

Швидкі темпи економічного зростання доповнюються початком органічної інтеграції в єдиний західноєвропейський простір. В 1951 році в Парижі було створено європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). До нього ввійшли ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург. Ця організація об'єднала кам'яно - вугільну, залізорудну, металургійну галузі і контролювала 60% виплавляння сталі, 50% видобутку кам'яного вугілля в Західній Європі.

В 1957 році було підписано в Римі договір про створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), його підписали ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург. Мета – створити спільний ринок, забезпечити рівномірний розвиток, стабільність і добробут населення Західної Європи. Для чого передбачалося

- ліквідувати митні бар'єри і обмеження для ввозу і вивозу товарів, капіталів;

- сприяти пересуванню людей;

- проведення єдиної торговельної політики стосовно третіх країн, усунення перепон для руху капіталів європейського інвестиційного банку.

- Євроатом, створений в 1957 році мав координувати розвиток атомної енергетики.

В 1958 році були утворені вищий виконавчий, законодавчий та консультативний органи ЄЕС, відповідно: Комісія, Рада Міністрів, Євро - парламент. Бюджет співтовариства формувався з внесків його членів. Створення ЄЕС свідчило:

- про подолання антагоністичного протистояння у Європі

- з 1.07.1968 року було запроваджено єдиний тариф на ввезення товарів з третіх країн

- успішно проводилася с/г політика

- з 1.01.1993 року функціонує єдиний внутрішній ринок співтовариства, відмінені обмеження щодо руху товарів, послуг, капіталів та людей

- у листопаді 1993 року вступив в силу Маастрихтський договір, згідно з яким до кінця десятиріччя Європейське

Співтовариство мало перетворитись у валютний, економічний і політичний Європейський Союз з єдиними зовнішньою політикою, громадянством та валютою. 1 січня 1999 року на єдину валюту – євро перейшли 11 держав ЄС. Євро буде засобом безготівкового розрахунку поряд з національними валютами. Ціни в країнах вже зараз подвійні. З 2002 року з'явилися і готівкові євро. На сучасному етапі до ЄС входить 15 країн. У 1973 році до нього вступили Великобританія, Ірландія, Данія. У 1981 році – Греція, у 1986 році – Іспанія, Португалія, У 1995 році – Австрія, Швеція, Фінляндія. Кандидатами до вступу до ЄС є країни колишнього соціалістичного табору – Польща, Чехія, Угорщина та Естонія. Схиляються до поступового вступу до ЄС частини колишнього СРСР, в тому числі і Україна.

Отже, для господарського розвитку провідних країн світу друга половина ХХ століття стала періодом: поступової стабілізації основних галузей промисловості; зростання виробництва товарів споживання; підвищення життєвого рівня населення; застосування досягнень науки, інформації та комп'ютеризації надало економічному розвитку технотронного характеру; людська діяльність набуває духовного виміру; фізична праця поступається місцем розумовій; індустріальна епоха трансформується в постіндустріальну.